הלכות קריאת שמע של ערבית

ילקוט יוסף

מתוך ילקוט יוסף, מאת הרב יצחק יוסף.
הטקסט נלקח מאתר «ילקוט יוסף חינם – האתר להפצת יהדות» (yalkut.info).
זכויות היוצרים על הטקסט שמורות לבעליהן. הקובץ נועד ללימוד בלבד ואינו למכירה.
geulaquiz.com

סימן רלה – זמן קריאת שמע של ערבית

א לכתחלה מצוה מן המובחר להתפלל ערבית ולקרוא קריאת שמע אחר צאת הכוכבים, ומכל מקום כבר נהגו אצלינו להקל להתפלל ערבית קודם השקיעה [אחר פלג המנחה, שהוא שעה ורבע בשעות זמניות מצאת הכוכבים]. ואף מתפללים מנחה סמוך לשקיעה, וסומכים תפלת מנחה לערבית. וצריך לחזור ולקרוא קריאת שמע אחר צאת הכוכבים. [ויש שלא נהגו לחזור ולקרוא קריאת שמע, אם התפללו ערבית בבין השמשות, משום ספק ספיקא, שמא הלכה כרבי יהודה דמפלג המנחה הוי זמן קריאת שמע של ערבית, ושמא בין השמשות לילה. וראה בפתח הדביר סימן רלה. ומ״ש מרן בסימן רלה שיחזור לקרוא ק״ש בצאה״כ, לכתחלה קאמר]. ומיהו נכון מאד לקיים שיעורי תורה בין מנחה לערבית, ולהתפלל ערבית אחר צאת הכוכבים, שמצוה גוררת מצוה. ויש נוהגים שלא להתפלל ערבית מבעוד יום, ביום שהתפללו בו מנחה אחר פלג המנחה (שעה ורבע קודם צאת הכוכבים), שלא לעשות תרתי דסתרי ביום אחד. וגם בזה כבר נהגו להקל, ויש להם על מה שיסמוכו. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תרנ].

ב לכתחלה צריך לקרוא קריאת שמע מיד בצאת הכוכבים, ולכתחלה ראוי להחמיר בכל הענינים שהם מצוה מן התורה, כמו מצות ״קריאת שמע״ של ערבית, וכדומה, לעשותם היכא דאפשר לאחר שיגיע זמן צאת הכוכבים של רבנו תם, ולפיכך אף אם התפלל ערבית מבעוד יום, או לאחר השקיעה שלנו, ראוי לחזור ולקרות קריאת שמע, לאחר שעבר זמן רבינו תם. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תרנב].

ג הזמן לקריאת שמע של ערב הוא לכתחלה עד חצות לילה. ואם נתעכב מלהתפלל ערבית, ויודע שיהיה לו מנין אחר חצות לילה, יקדים לקרוא קריאת שמע קודם חצות לילה, ואחר כך יתפלל ערבית עם הצבור בברכות קריאת שמע וקריאת שמע ותפלת העמידה, ונמשך זמן תפלת ערבית עד עמוד השחר. ומי שהיה אנוס או חולה, ולא התפלל ערבית בעוד לילה, וכבר עלה השחר, יקרא קריאת שמע עם ברכותיה, אבל לא יאמר ברכת ״השכיבנו״. וקודם שיתפלל יתנה: אם אני יכול להתפלל ערבית עכשיו הן דרך חובה, והן דרך תשלומין, הריני מתפלל. ואם לאו תהיה תפלת נדבה. ויתפלל שחרית באותו יום אחר הנץ. וכל זה באונס גמור, אבל טעה או שגג, יתפלל שחרית שתים. [ילקו״י ברכות, עמוד תרנג. ירחון קול תורה חשון תשס״ד עמוד נח. ילקו״י תפלה כרך א׳ עמוד שה].

ד המתפלל ערבית מבעוד יום, לאחר פלג המנחה, כמנהג עדות המזרח, וכשהגיע לסוף ברכת ״מחיה המתים״ שמע קדושה מהמנין הסמוך שהיו מתפללים מנחה, לא יענה עמהם, ושב ואל תעשה עדיף, מאחר ולא תקנו חז״ל קדושה בתפלת ערבית. ובפרט שדין הפסק בתפלת שמונה עשרה חמור מאד. ומיהו יכול לשמוע ולכוין לשליח צבור באמירת הקדושה. אבל האוחז בקריאת שמע וברכותיה של ערבית, או בין גאולה לתפלה של ערבית, ושמע קדושה של מנחה מהמנין הסמוך, יענה עמהם, ושלא כמי שחולק בזה. וכן אם לאחר שסיים תפלת ערבית, שמע קדושה ממנין סמוך, צריך לענות עמהם קדושה ואמנים של חזרה, בין בחול בין בשבת. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד תרנד].

ה מי שקרא קריאת שמע של ערבית, ונסתפק אם קראו בבין השמשות, או בלילה אחר צאת הכוכבים, כי היה סמוך לצאת הכוכבים, צריך לחזור ולקרוא קריאת שמע בזמנה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תרנד. וראה לעיל סעיף א׳ מ״ש בשם פתח הדביר סי׳ רלג שכתב, שנהגו להקל בק״ש בביה״ש, ומ״מ ראוי להחמיר ולהזכיר לצבור לחזור לקרוא ק״ש בצאת הכוכבים, וכפשט דברי מרן בש״ע].

סימן רלו-ז – ברכות קריאת שמע של ערבית

א מנהגינו לומר ג׳ פסוקים ה׳ צבאות עמנו וגו׳, ה׳ צבאות אשרי אדם וגו׳, ה׳ הושיעה וגו׳, ואומרים חצי קדיש, ואחר כך אומרים ״והוא רחום״, ברכו, ומתחילים התפלה. [ובשבת אין אומרים והוא רחום]. ואם היו לומדים ואמרו קדיש על ישראל, ומתפללים מיד תפלת ערבית, אין צריך לחזור ולומר חצי קדיש, אלא יאמרו ה׳ צבאות וגו׳, והוא רחום וגו׳, ברכו, וכו׳. ויש נוהגים לומר מזמור לדוד ה׳ אורי וגו׳ קודם תפלת ערבית, ובפרט כשעדיין לא הגיע זמן קריאת שמע. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תרנה. הליכות עולם ח״א עמוד רנז].

ב אחר עניית ״ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד״ שלפני מעריב ערבים, אין להפסיק בדיבור, אפילו לצורך מצוה או לצרכי רבים. וכן אין לענות ברוך הוא וברוך שמו. וכן אם שמע מהצבור שאומרים פסוק שמע ישראל, לא יפסיק לומר עמהם הפסוק. אלא יתחיל מיד ברכת אשר בדברו. אולם מותר לענות אמנים דברכות. וכן מותר לעיין בספר בהרהור בלבד. ומי שלא הספיק לומר והוא רחום שלפני תפלת ערבית וענה ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד, לא יאמר הפסוק אלא לאחר התפלה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תרנז].

ג בברכות קריאת שמע של ערבית, אין עונים אמן של ברכות, ואמן שאחר על ישראל ושל תתקבל, אלא ה׳ אמנים הראשונים של הקדיש, כדין ברכות קריאת שמע של שחרית. והמתפלל ערבית מבעוד יום, ובאמצע קריאת שמע וברכותיה שמע קדושה של מנחה מהמנין הסמוך, פוסק ועונה עמהם. [ואם שמע הקדושה והוא בברכת מחיה המתים של תפלה ערבית, לא יאמר עמהם הקדושה, כמבואר לעיל]. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תרנח].

ד צריך לסיים בקריאת שמע ולומר "ה' אלוקיכם אמת". ומי שמתפלל בצבור, מוטב שישמע תיבות אלו מהשליח צבור. ויכוין ויצא ידי חובה. ואם השליח צבור אינו בקי בעניני תפלה להוציא ידי חובה את הצבור בג' תיבות אלו, כגון שאינו שליח צבור קבוע, טוב שהיחיד יאמר עמו"ה' אלהיכם אמת". ואחר כך ימשיך "ואמונה כל זאת". אבל אם השליח צבור הוא שליח צבור קבוע, וכפי הנראה הוא בקי בעניני תפלה ויודע שצריך לכוין להוציא ידי חובה את השומעים באמירת תיבות אלו, עדיף יותר שישמע ג' תיבות אלה מהשליח צבור, ולא יאמרם בעצמו. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרנח].

ה יחידים שהתחילו להתפלל ערבית ביחידות, ולפני שהגיעו לתפלת שמונה עשרה הגיעו עוד אנשים עד שיש שם מנין, ואין שם מי שיכול להיות שליח צבור אלא אחד מאותם שכבר התחילו להתפלל ערבית ביחידות, רשאי לעמוד אחד מהם ולומר קדיש אחר שומר את עמו ישראל לעד. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרנט].

ו מנהגינו לסיים ברכת השומר את עמו ישראל לעד "אמן". ויחיד שקדם וסיים ברכת השכיבנו קודם השליח צבור, חייב לענות אמן אחר ברכת השליח צבור כשיסיים אחר כך ברוך אתה ה' השומר את עמו ישראל לעד. וכן אחר ברכת הפורס סוכת שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ועל ירושלים. [לפי מנהג הספרדים העונים אמן אחר ברכת עצמם כשיש מספר ברכות]. וכן רשאי לענות כל אמן דברכות בין גאולה לתפלה של ערבית, ולכן אם קדם וסיים קודם השליח צבור, ושומע את השליח צבור או את חבירו שחותם גאל ישראל, או שומר את עמו ישראל לעד, יענה אחריהם אמן. וכן אם שומע את חבירו שמברך ברכת הנהנין, או ברכת המצוות, יענה אחריו אמן. אבל אם השיג את השליח צבור בחתימת "מעריב ערבים", וכדומה, לדידן אין עונים אמן אחר ברכת אחר. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרס. ירחון קול תורה תשרי תשס"ד עמוד נו].

ז נכון לומר בנוסח ברכת אהבת עולם, "ואהבתך לא תסור ממנו לעולמים" ואין להוסיף "ואהבתך וחמלתך". ובנוסח אמת ואמונה, נכון לומר: "העושה לנו נסים ונקמה בפרעה וכו'". וכן: "מתוכם מעבדות לחרות עולם". ובחתימת ברכת השכבינו נכון לחתום "השומר את עמו ישראל לעד אמן" ואין להוסיף "מכל דבר רע". ובנוסח השכיבנו של ליל שבת, יש לומר, "ופרוס עלינו סוכת שלום". [ילקוט יוסף, דיני ברכות עמ' תרסא. ירחון קול תורה תשרי תשס"ד עמוד נד-נה].

ח מי שהגיע לבית הכנסת לתפלת ערבית, ומצא צבור שכבר התחילו בברכות קריאת שמע, וחושש שלא יוכל להספיק להגיע לתפלת שמונה עשרה עם הצבור, ואין לו מנין אחר לתפלת ערבית, יכול לכתחלה להתחיל עמהם תפלת העמידה, ואחר העמידה יאמר ברכת אשר בדברו ואהבת עולם, קריאת שמע, וכן אמת ואמונה והשכיבנו, בשם ומלכות. [ילקו"י, ברכות עמ' תרסא].

ט מי שהיה מתפלל ערבית עם הצבור, וכשסיים "אמת ואמונה" עד ברוך אתה ה' גאל ישראל, הפסיק לענות קדיש שבין השכיבנו לתפלת שמונה עשרה, וטעה והתחיל תפלת שמונה עשרה עם הקהל, יש לו לומר ברכת השכיבנו אחר התפלה. ועל הצד היותר טוב יחזור ויקרא גם כן קריאת שמע לפני השכיבנו. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרסב].

י אין להפסיק בדיבור בין גאולה לתפלה אף של ערבית. ואסור לענות "ברוך הוא וברוך שמו" בין גאולה לתפלה של ערבית, בסיום ברכת השכבינו, אף שעונה אמן אחר הקדיש, ואין צורך לומר בין גאולה לתפלה של שחרית שאסור להפסיק אפילו בדברים שבקדושה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרסב].

יא מי שהיה עומד בתפלת שמונה עשרה של ערבית, ובאמצע העמידה נזכר שכבר התפלל, יחשוב בדעתו שהוא מתפלל תפלת נדבה, וימשיך בתפלתו, ולא יפסיק באמצע. ויחדש דבר בתפלתו, [לבקש על איזה ענין הצריך לו]. אולם כשאירע כן בשחרית או במנחה, פוסק אפילו באמצע הברכה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרסג].

יב מי שנסתפק אם התפלל ערבית או לא, חוזר ומתפלל בתנאי נדבה, דאף שערבית רשות, כבר קיבלוה כחובה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרסג].

יג אין שליח צבור חוזר התפלה בתפלת ערבית, שאין תפלת ערבית חובה כשחרית ומנחה, שהרי במקום מצוה עוברת פטור מלהתפלל ערבית. [ילקוט יוסף דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרסג].

יד אפילו אם מתפללים ערבית מבעוד יום, אין אומרים וידוי ונפילת אפים בערבית. ואפילו בתפלה שהוא מתפלל לשם תשלומין של תפלת מנחה, גם כן אין אומרים וידוי אחר ערבית. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרסג].

טו נשים פטורות מקריאת שמע של בוקר ושל ערב, ופטורות גם מברכות קריאת שמע שנתקנו לאומרם על קריאת שמע. ולדעת מרן השלחן ערוך כל שהאשה פטורה מהמצוה אין לה לברך עליה. ולכן אין לנשים לברך ברכות קריאת שמע של בוקר ושל ערב, ואם רוצות תאמרנה ברכות אלה בלי חתימת שם ומלכות. [ילקו"י תפלה א' סי' קו הערה ב', עמ' תצח, וילקו"י על הלכות פסוקי דזמרה סימן נא הערה לב, וירחון קול תורה סיון תשס"ג עמוד עד].

טז אשה שלא התפללה שחרית ומנחה, תתפלל ערבית, ואם התפללה שחרית או מנחה, אינה חייבת להתפלל ערבית, אלא אם רוצה רשאית להתפלל גם ערבית. וגם הנשים מבנות אשכנז לא קיבלו עליהן להתפלל ערבית. [ילקו״י שם].

סימן רלח – לקבוע עתים לתורה בלילה

א צריך ליזהר בלימוד הלילה יותר מבשל יום, והמבטלו עונשו מרובה, שהרי אמרו חכמים לא נברא הלילה אלא לצורך לימוד תורה. וכל העוסק בתורה בלילה הקב״ה מושך עליו חוט של חסד ביום. שנאמר, יומם יצוה ה׳ חסדו ובלילה שירה עמי. וכל העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו, שנאמר, קומי רוני בלילה, וכתיב בתריה שפכי כמים לבך נוכח פני ה׳. ותלמידי חכמים העוסקים בתורה בלילה מעלה עליהם הכתוב כאילו עוסקים בעבודת בית המקדש. וכתב הרמב״ם, הרוצה לזכות בכתרה של תורה יזהר בכל לילותיו, ולא יאבד אפילו אחת מהן בשינה אכילה ושתיה ושיחה. ע״כ. ואפילו בקיץ שהלילות הם קצרים, יש ליזהר שלא יאבדם בלי לימוד תורה. וכל בית שאין דברי תורה נשמעין בו בלילה אש אוכלתו. ומי שלא מוסיף ללמוד בלילה, ח״ו ימות מן העולם. [ראה בשלחן ערוך סימן רלח סעיף א׳, ובאחרונים שם].

ב שינת האדם בלילה אין בה שיעור קבוע, אלא הכל לפי בריאות האדם. ומכל מקום בודאי שלא ירבה בשינה יותר ממה שצריך לבריאותו. ושינה מרובה לצדיקים רע להם ורע לעולם, מפני שאינם עוסקים בתורה. וראה לעיל סימן א׳ מה שכתבנו כמה שעות צריכים לישון. [ילקו״י הל׳ השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד עמ׳ סד, סי׳ א׳. ושם כמה שעות ביום בן תורה צריך לישון].

ג אם יש לו זמן קבוע ללמוד כך וכך ליום, והיה טרוד ביום ולא השלימו, ישלימנו בלילה מיד. ואפילו בלילות הקצרים מחוייב להיות ניעור בלילה כדי להשלים חוק לימודו, דהוי כנדר, שכל דבר מצוה שאדם נוהג ג׳ פעמים, ולא אמר בלי נדר, הרי זה עליו כנדר.

ד מותר לקרוא תנ״ך עם פירוש רש״י, וכדומה, בלילה, בין ביחיד בין בצבור, ולקרוא תהלים בלילה לאחר חצות הלילה, אפילו בלילות החול, וכל שכן כשקורא לצורך חולה או מקשה לילד, ובלילי שבתות וימים טובים מותר לקרוא מקרא בכל הלילה. ואדם שאינו יודע ללמוד אלא מקרא, תנ״ך, מותר לו לקרות מקרא בלילה, כדי שלא יתבטל מדברי תורה. ומי שזמנו דחוק מותר לו לקרות שנים מקרא ואחד תרגום בליל שבת. וכן מותר לקרוא פרשת וזאת הברכה שנים מקרא ואחד תרגום בליל שמחת תורה. [שו״ת יביע אומר חלק ו׳ סימן ל׳]

ה לכתחלה היכא דאפשר נכון למנוע מבניו ובנותיו שלא יקראו מקרא או תהלים בלילה. כל שאפשר להם ללמוד דבר אחר. אבל אם אי אפשר להם ללמוד לימוד אחר, מותר לקרוא עם הקטנים מקרא בלילה. וכן כשיש חולה בבית מותר לילדים הקטנים לקרוא תהלים אף קודם חצות לילה, שהוא הבל שאין בו חטא. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד קסב].

ו יוצאי אשכנז הנוהגים כדעת הרמ״א, לקרוא בספר תורה בליל שמחת תורה, אין צריך למנוע בעדם מלנהוג כן מטעם שאין קוראים מקרא בלילה, דבכהאי גוונא אין לחוש בזה. [ילקו״י על הלכות ברכות מהדורת תשס״ד, עמוד תשסז, על פי המבואר בשו״ת יביע אומר חלק ז׳ סימן יז אות א].

סימן רלט – דין קריאת שמע שעל המטה

א ברכת ״המפיל חבלי שינה מעיני״, הנאמרת עם הקריאת שמע שעל המטה, צריך לאומרה בשם ומלכות, אם הולך לישון קודם חצות לילה. יש להשתדל בכל עוז שלא להפסיק בדיבור בין הברכה לשינה, זולת בפסוקי קריאת שמע ושאר פסוקים שבסידורים (הנאמרים לאחר ברכת המפיל). ואם עבר ודיבר, אין ברכתו לבטלה, ואינו צריך לחזור ולברך כלל. ואם תאב לשתות אחר שבירך המפיל. רשאי לברך ברכת הנהנין בלא כל חשש, וכן יש להקל לדבר דיבור נחוץ. כגון להשתיק ילד, או לברך ברכת אשר יצר, אם הוצרך לנקביו, לאחר שבירך המפיל. ומנהגינו לברך ״המפיל״ קודם קריאת שמע. אולם ההולך לישון אחר חצות לילה אין צריך לברך ברכת המפיל, וטוב שיאמרנה דרך תפלה ותחנה בלי שם ומלכות, וכל שכן אם הולך לישון בסוף הלילה, ויירדם רק לאחר עמוד השחר, שלא יברך המפיל. [ילקוט יוסף דיני ברכות עמוד תרסד].

ב מי שבירך ברכת המפיל, ואביו או אמו שאלוהו איזו שאלה, והוכרח לענות להם, רשאי לענות להם משום מצות כיבוד אב ואם. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תרסה].

ג אין צורך להמתין מלברך ברכת ״המפיל״ שלפני השינה, עד שיהיו עיניו נאחזות בשינה, ועומד להירדם, אלא יכול לברך מיד בעלותו לשכב כדי להירדם, וברור שאם עז רצונו לא לישון כל הלילה, אין לו לברך ברכת המפיל. [ילקוט יוסף ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תרסו].

ד הקורא קריאת שמע על המטה, עדיף שיסיים״ה׳ אלוקיכם אמת״ כדי להשלים למנין רמ״ח איברים, מאשר יקדים לומר ״אל מלך נאמן״ קודם קריאת שמע. ומנהגינו פשוט שאומרים ג׳ הפרשיות של קריאת שמע, גם בקריאת שמע שעל המטה, ובפרט אם התפללו ערבית מבעוד יום. [ילקוט יוסף ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תרסו].

ה מנהגינו לברך ברכת המפיל קודם קריאת שמע, ולא ההיפך. ואין מברכים על קריאת שמע שעל המטה ברכת אשר קדשנו במצותיו וצונו לקרוא קריאת שמע. [ילקוט יוסף, ברכות עמ׳ תרסז].

ו נכון לחנך את בניו הקטנים לקרוא קריאת שמע שעל המטה, ודי שיקראו פרשה ראשונה של קריאת שמע. וגם הנשים חייבות בקריאת שמע שעל המטה עם ברכת המפיל בשם ומלכות. אם ישנות קודם חצות. [ויש שכתבו שמנהג הנשים שלא לומר קריאת שמע שעל המטה, וכן אינן מברכות ברכת המפיל]. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד קסג. אוצר דינים לאשה ולבת תשס״ה, עמ׳ קעא]

ז גם בלילי שבתות וימים טובים אפשר לומר קודם קריאת שמע שעל המטה, נוסח רבונו של עולם הריני מוחל וסולח וכו׳. וכן נוסח ברכת המפיל. [ילקוט יוסף, דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תרסז].

ח אסור לישון יחידי בבית, ויש אומרים דהאיסור הוא בנמצא בבית הסמוך לגבול העיר, אבל בתוך העיר אין לחוש בזה. ובפרט בבית מגורים. ויש חולקים ואומרים דבכל גוונא בלילה אסור לישון יחידי בכל בית שיהיה, ואילו ביום אסור רק בבית מיוחד משאר בתים. ולכן מי שהוצרך לישון בבית כשהוא יחידי, טוב שידליק מנורה קטנה בחדר הסמוך, כדי שיהיה קצת אור בבית. [ילקו״י על הל׳ ברכות עמ׳ תרסז, ותשסז. שארית יוסף חלק ג׳ עמוד שסט, ע״פ מ״ש במאור ישראל].